

УДК 796.01

СТИЛЬ БАРОКО В САКРАЛЬНІЙ АРХІТЕКТУРІ ПРИКАРПАТТЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII – 70-Х РР. XVIII СТ.

Т.З. Маланюк

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті розглядається стиль бароко в сакральній архітектурі Прикарпаття другої половини XVII – 70-х рр. XVIII ст. Особливу увагу приділено характеристиці мурованій сакральній архітектурі в Івано-Франківській області, яка є складовою частиною історико-культурної спадщини України. Висвітлено сакральні архітектурні пам'ятки у стилі бароко, що створили унікальний архітектурний ансамбль Івано-Франківська.

Подается анализ найвизначніших пам'яток стилю бароко в сакральній архітектурі Прикарпаття збудованих у середині XVIII ст. за проектом Бернарда Меретина у м. Городенка, який співпрацював з талановитим та загадковим скульптором, творчість якого є феноменом, що не має аналогів у європейському мистецтві, – Йоганом-Георгом Пінзелем, автором шедеврів пластики бароко, які характеризуються надзвичайним пафосом та експресивністю.

Характеризуються одні із найвизначніших споруд пізньобарокової архітектурі XVIII ст. Івано-Франківської області, спорудам яких характерна пишнота, парадність, контрастність, екстравагантність орнаменту, симетрія конструкцій, яскравість кольорів. Розкривається питання щодо перспектив використання культових споруд для потреб туризму і екскурсійної діяльності на території Івано-Франківської області.

Ключові слова: *стиль бароко, сакральна архітектура, пам'ятки архітектурі, культурна спадщина.*

Постановка проблеми. У багатій історико-культурній спадщині України визначне місце належить сакральній архітектурі.

Культові споруди Прикарпаття мають багатотисячлітню історію і тісно пов'язані з історичним минулим краю. Вони впродовж десятиліть привертати увагу як іноземних, так й українських дослідників. До цього типу мурованих пам'яток сакральної архітектурі стилю бароко належать собори, церкви та костели.

Барокові сакральні пам'ятки архітектурі Прикарпаття, які залишились збереженими на території нашого краю, є не лише суто регіональною цінністю, а й складовою частиною історико-культурної скарбниці України, надбанням світової цивілізації.

Сьогодні в межах Івано-Франківської області під охороною держави перебуває вісім сакральних пам'яток стилю бароко національного значення.

В останні роки дослідження пам'яток сакральної архітектурі стилю бароко Прикарпаття присвячені роботи Н. Бабій, Р. Береговської, В. Вечерського, В. Грабовецького, О. Кагляна, В. Никифорука, Р. Смерчанського та ін. Актуальними залишаються питання, пов'язані щодо охорони

культурної спадщини, збереження та використання для потреб туризму.

Мета статті – проаналізувати сакральну архітектуру стилю бароко Прикарпаття та визначити перспективи використання для потреб туризму.

Результати дослідження. Естетика бароко (від італ. «дивний», «вигадливий») сформувалося під впливом філософських ідей і наукових відкриттів Нового часу. Батьківщиною архітектури стилю бароко стала Італія, де вже до кінця XVI ст. під впливом маньєризму зріс інтерес до зовнішньої декоративності будівель. Предтечею нового стилю вважається болонський архітектор Джакомо да Вінйола (1507–1573 рр.), а також його головними творцями – римські зодчі Карло Мадерна (1507–1629 рр.) і Франческо Борроміні (1599–1667 рр.). Ці майстри сформували принципи нової естетики: криволінійність форм, акцентованість фасадів, пластичність та емоційність деталей.

На початку XVIII ст. у розвитку нового стилю настав перелом: пальму першості перехопила Франція, збагативши бароко ордерними мотивами й вигадливими різьбленими візерунками [14, с. 147]. Бароко за своєю програмою стало першим синтетичним, а отже, й універсальним напрямом новоєвропейської культури, що визначав значну частину архітектурного простору від Лісабона до Чернігова і Полтави та надавав загальним стильових рис майже всіх європейським столицям [12, с. 68].

Упродовж другої половини XVII – 70-х рр. XVIII ст. стилістика архітектури на теренах України зазна-

ла значної еволюції, що підтверджує порівняння архітектурних витворів рубежу доби. Проте стилістичний аналіз дозволяє виокремити риси, спільні для архітектури саме цієї доби, які відрізняють її від зодчества попередньої (ренесанс) і наступної (класицизм) епох [3, с. 199].

Одним із центрів бурхливого розвитку бароко в XVII–XVIII ст. стала Річ Посполита. Незважаючи на низку міжусобних воєн і складну міжнародну обстановку, варшавський двір і надзвичайно багата католицька церква могли собі дозволити будівництво палаців і храмів, що відповідали найвибагливішим потребам європейської моди.

До початку XVIII ст. на теренах Галичини, яка входила до складу Польщі, сформувався своєрідний варіант бароко, що відрізнявся широким використанням традиційних мотивів католицької архітектури: двобаштовими фасадами, базилікальним плануванням, своєрідними елементами в дусі готики та романського стилю.

Фасади польського бароко, як правило, були прикрашені гладенькими пілястрами, вікна декоровані трикутними або лучкованими сандриками, шпилі мали складні багатоярусні обриси [14, с. 152]. У такому стилі збудовано і костели Прикарпаття другої половини XVII – 70-х рр. XVIII ст.

На майдані А. Шептицького до нашого часу збереглися сакральні архітектурні пам'ятки, що створили унікальний архітектурний ансамбль Івано-Франківська. Це греко-католицька катедральна церква (катедральний собор), і Коле-

гіальний костел Пресвятої Діви Марії.

Архитектурною довершеністю постає перед нами у всій своїй монументальній красі храм Воскресіння Христового. Як свідчить історична хроніка, будівництво храму розпочалося 1720 р. й завершилося через 9 років. Вибудований він за кошти Юзефа Потоцького і його дружини Вікторії з Лещинських. В день Святої Вікторії у 1729 р. в костелі відбулася перша відправа перед вівтарем Святого Станіслава Костки у присутності дружини Юзефа. Тоді він складався із головного і двох бічних нефів, в яких розмістилося 7 каплиць [19, с. 292].

Греко-католицька катедра
Воскресіння Христового в
Івано-Франківську

Внутрішнє обладнання і оздоблення костелу було справою і заслугою Вікторії. Її подарунком став не тільки образ Святого Станіслава, але й Великий вівтар Непорочного Зачаття Найсвятішої Діви Марії в стилі рококо [6, с. 34].

Крім цього, під впливом своєї матері Софії Косаківської зробила живописну копію з образу Божої Матері Ченстоховської. Брат Вікторії виставив в костелі вівтар Святого Франциска Боргішу, а син, смоленський воєвода Станіслав Потоцький, придбав для костелу образ Святої Лойоли – засновника чину єзуїтів [6, с. 20].

Після перших відправ у новобудові виявилось, що через брак коштів та поспішність у роботі стіни дали тріщини, а тому через аварійність споруду розібрали (1752 р.). Наступного року було розпочато нове будівництво, яке тривало 10 років.

Тепер спорудження велося під керівництвом інженера-фортифікатора магната Станіслава Потоцького, він також брав участь у спорудженні укріплень у Кам'янець-Подільському і Ченстохові, якому допомагав інженер-архітектор Х. Дальке, який тоді займався удосконаленням фортифікації нашого міста. [16, с. 18].

Збудований у 1763 р. кафедральний собор є витвором австробаварської архітектурної школи і виділяється чіткою композицією основних об'єктів, пропорційністю, строгим ордером і стриманістю пластичної обробки стін, в чому явно простежуються риси бароко. Стрункий силует головного фасаду допо-

внюють шатровидні завершення веж, запозичені з гуцульської дерев'яної архітектури. Вони з'явилися після ремонту замість раніше існуючих барочних бань [7, с. 19].

Під час реконструкції колишнього езуїтського костелу (перебудова і обнова тривала з 1885 до 1927 рр.), коли він став українським греко-католицьким єпархіальним Собором, храм було обновлено як зовнішньо, так і внутрішньо. Частково храм реставровано вже за першого єпископа Юліана Пелеша.

Подальша реконструкція Собору продовжувалась за часів, коли єпископами-ординаріями були Юліян Куїловський, Андрей Шептицький та Григорій Хомишин [19, с. 292].

Інтер'єр катедрального собору був розмальований під керівництвом відомого польського живописця Юліуша Макаревича (1854–1936), спільно з українськими художниками Модестом Сосенком (1875–1920), та Антоном Монастирським (1878–1969) [6, с. 43].

Споруджений і розмальований п'ятиярусний іконостас був акуратно різьблений і багато позолочений. На жаль, невідомі імена тих талановитих різьбярів, які виконували обрамлення царських врат, намісних ікон, бічних вітварів та постаті святих. Живописні ікони розмальовували в основному Модест Сосенко і Антон Монастирський [16, с. 19].

Інтер'єр церкви Святого Воскресіння надзвичайно вишуканий і багатий своїм образотворчим мистецтвом. Значний інтерес викликає

іконостас. Він споруджений як передвітарна перегородка з довершеними формами і конструкцією.

Іконостас складається із п'яти горизонтальних і верхнього арочного ярусу, а також двох бічних вітварів, що доповнюють його та підсилюють враження органічної єдності з інтер'єром. Складний декор включає найрізноманітніші орнаменти і мотиви та поєднує в собі традиції бароко, риси рококо [6, с. 44].

Найцікавішими і найскладнішими у виконанні іконостаса є царські врата. Пишна ажурна різьба, поєднання виноградної лози з картушем. Згідно з каноном на вратах зображені євангелисти. Своєрідним є останній деісусний ряд іконостасу. Він складається з шести ікон, на яких зображені в повний ріст дванадцять апостолів, а також основна ікона із зображенням Христа Вседержителя.

Багатий декор Собору витриманий в стилі класицизму, хоча окремі мотиви взяті з попередніх стилів – ренесансу і бароко. До стилю бароко відносяться позолочені скульптури і архітектура завітарного ретабла (колишнього римо-католицького вітваря) з колонами і розчленованою навіпіл угорі аркою.

Інтер'єр Собору відзначається простотою і ясністю просторових рішень. Ефектну декорацію інтер'єру доповнює барочна скульптура головного вітваря, де в експресивних позах розташовані фігури ангелів, святих і апостолів [19, с. 294].

Катедральний Собор Воскресіння Господнього є типовою бази-

лікою з трьома навами, невеликим притвором, увінчаний двома триступінчатими шатровими вежами, які за своїми формами і силуетом не мають аналогів в українській храмовій архітектурі. Головний фасад собору членований пілястрами і нішами, а в нішах встановлені у 1997 р. скульптури хрестителів України – блаженної княгині Ольги і рівноапостольного князя Володимира. В окремі ніші – горельєф із зображенням митрополита Андрея Шептицького, який у 1899–1901 рр. був Станіславівським єпископом [6, с. 45].

Найдавнішою і особливо цін-

ною архітектурною пам'яткою м. Івано-Франківська є Колегіальний костел Непорочного Зачаття Діви Марії, Андрія і Станіслава (1672–1703). Ця барокова пам'ятка у минулому виконувала функції родинної усипальниці Потоцьких – засновників Станіславівської фортеці. Колегіата належить до рідкісних на теренах Галичини архітектурного типу хрестово-купольних тринавних костелів французької архітектурної школи XVII ст. З мистецького погляду ця архітектурна пам'ятка є, можливо, є найкращою в Івано-Франківську [19, с. 300].

Колегіальний костел Непорочного Зачаття Діви Марії, Андрія і Станіслава
в Івано-Франківську

Спочатку римо-католицька колегіата була дерев'яною. У 1670 р. почалося будівництво родинного парафіяльного костелу Потоцьких із дзвіницею за проектом і керівництвом інженерів-фортифікаторів Ф. Корассіні і К. Беное. В основному, будівництво було закінчено в 1703 р. Це був тринавний костел з трансептом (поперечні нави, що під прямим кутом перетинають головний поздовжня нава) у стилі бароко. Фасад з барочним фронтоном та двома симетричними баштами та доричними і корінфськими ордерами [11, с. 333].

Його поземний план базується на зовнішньому прямокутнику з вписаним до середини латинським хрестом, який утворюється перетином головної нави і трансепту. В кутових «пазухах» між трансептом і пресвітерієм прибудовано два службові приміщення – захрестію та ризницю. Над середохрестям підноситься мурована баня, підніжжям якої є чітко окреслене коло, що спирається на могутні підпружні арки і трикутні площини «парусів» між ними. Ліворуч і праворуч розташовані бічні нави, висота яких наполовину менша від головної. У центрі влаштовано вхід до крипти з похованнями [15, с. 24].

Увесь монументально-декоративний ансамбль оздоблення інтер'єру, що складався з різьбленої дерев'яної і мармурової скульптури численних вівтарів XVIII ст. та настінних розписів (1877 р.) Еразма – Рудольфа Фабіанського відзначався багатством сюжетів і образів, широким використанням символіко-алегоричних мотивів, рослинної і геометричної

орнаментики. Розписи виконано в техніці «сухої фрески» клейовими фарбами. У вівтарній частині вони замінили декоративне оббиття з адамашку, яке прикрашало стіни після проведення в костелі 1751 р. пишного похорону Ю. Потоцького – власника міста і фундатора оздоблення храму.

Настінні розписи Колегіати вміщують євангельські сцени з життя Христа і Богородиці в картушах на склепіннях та орнаментально-декоративні композиції і мотиви окантованого листя, гірлянди з овочів і квітів, символічне зображення пшеничних колосків і палаючих світильників (символ Віри). В заглиблених частинах карнизу намальовані крилаті голівки ангелів, а стіни вздовж периметру були обрамлені грецьким меандром.

Своєрідно вирішено майстром підкупольний простір споруди. В чотирьох «парусах» представлено півпостаті євангелістів з символами. А на склепіннях куполу – попарно розташовані фігури апостолів та пророків в круглих медальйонах.

Працюючи над монументальним оздобленням храму, Еразм Фабіанський використовував також декоративні елементи стилю бароко. Барвисто та ілюзорно відтворені картуші, гірлянди і пишні акантові пагони перегукуються з позолоченою скульптурою і розмальованими конструкціями барокових вівтарів Колегіати. Перебуваючи у Парижі, Відні, Кракові, Львові, Кам'янці-Подільському художник був добре обізнаний з архітектурою та оздобленням багатьох барокових споруд [19, с. 302–303].

Всередині костелу по обидві сторони головного входу під час відзначення 200-річчя битви під Віднем 1883 р. було встановлено дві дошки з білого мармуру (з написом польською та українською мовами) в пам'ять Станіслава Потоцького, в честь якого було назване місто Станиславів. У 1933 р. польська дошка була відновлена і встановлена між контрфорсами по правій руці від входу, а українська – знищена [11, с. 333]. У вересні 2013 р. за проектом місцевого скульптора В. Довбенюка було відновлено меморіальну дошку.

Над контрфорсами, на висоті другого поверху можна побачити герб Потоцьких, з датою 1737 – першого капітального ремонту костелу.

18 травня 1980 р. після ремонту у костелі був відкритий художній музей, що за короткий час перетворився у багатющу скарбницю українського професійного та народного мистецтва. Серед його 70 тис. експонатів можна побачити унікальні картини, гравюри і скульптури наших відомих митців: М. Бринського, В. Касіяна, І. Остафійчука, Я. Пстрака, П. Сахра, Г. Смольського, М. Фіголя та багатьох інших професійних і народних художників [19, с. 304].

Серед найкращих зразків бароко найкрасивішим і найвеличнішим храмом краю є костел Непорочного Зачаття Діви Марії в Городенці. Мистецтвознавці відносять його до найвизначніших споруд пізнього бароко в Центральній Європі.

Як засвідчує фундаційний акт від 22 серпня 1743 р., коштом графа Миколи Потоцького (1712–1782

рр.), воєводи Белзького, старости канівського в його «місті дідичному Городенці» на місці давнішої римокатолицької каплиці розпочато будівництво костелу Непорочного Зачаття Діви Марії та монастиря місіонерів [18, с. 58].

Костел
Непорочного Зачаття Діви Марії
в Городенці

Зведення костелу Непорочного Зачаття Діви Марії та церкви Успення Пресвятої Діви Марії Микола Потоцький доручив спеціально запрошеному з Італії архітектору Бернарду Меретину, архітектору собору Святого Юра у Львові. Костел в Городенці став його першим монументальним витвором на українських землях. Модель Городенківського костелу власноручно виготовлена архітектором з липи і передана з Італії Миколі Потоцькому для огляду

і затвердження [17, с. 423].

Будівництво костелу Непорочного Зачаття Діви Марії у Городенці завершено в 1760 р., вже після смерті архітектора, тоді ж, 2 липня, його освячено. Храм зведений у найкращих традиціях баварсько-австрійсько-чеської та італійської архітектурних шкіл і належить до найкращих споруд стилю пізнього бароко в Україні [18, с. 59].

При зведенні храму Бернард Меретин співпрацював з талановитим та загадковим скульптором, творчить якого є феноменом, що не має аналогів у європейському мистецтві, – Йоганом-Георгом Пінзелем, автором шедеврів пластики бароко, які характеризуються надзвичайним пафосом та експресивністю. Завдяки вдалій співпраці Йогана Пінзеля з архітектором Бернардом Меретином у спорудах останнього якнайповніше проявився синтез двох мистецтв – архітектури та скульптури. Костел Непорочного Зачаття Діви Марії прикрашало п'ять вітарів і близько 30 скульптур роботи визначного митця [13, с. 24–26].

Зараз в Городенці залишилася лише постать Діви Марії, що належить різцеві Пінзеля, яка увінчує корінфську колону перед місцевим костелом, поблизу храму. Багато з місцевих скульптур зберігаються в Олеському замку та в музеї Йогана Пінзеля у Львові.

Власне завдяки іменам Бернарда Меретина та Йогана Пінзеля невеличке містечко на Покутті увійшло на сторінки історії українського та європейського мистецтва [17, с. 423].

Діяльність Б. Меретина була тісно пов'язана із землями, що були у во-

лодіннях Миколи Потоцького. У кінці 1750-х рр. Микола Потоцький перейшов у «руську» віру. Саме цього періоду стосуються дві його фундації – церква Успення в Городенці та церква Миколи в Бучачі [1, с. 318].

Спорудив Успенську церкву своїм коштом для української громади міста граф Микола Потоцький, про що свідчить фундаційний акт за підписом фундатора, складений 2 квітня 1754 р. в Городенці. Причетність графа до спорудження церкви підтверджує п'ятираменний хрест «Piława» над її фасадом – родовий герб Потоцьких. Церква Успення Пресвятої Діви Марії – визначна пам'ятка пізнього бароко, яка вже два з половиною століття прикрашає Городенку [18, с. 63].

Церква
Успення Пресвятої Діви Марії
в Городенці

Період пізнього бароко характеризується повою криволінійних вигнуто-опуклих фасадів з двома вежами, до яких відносимо вірменський костел у Станиславові (Івано-Франківськ, 1743–1762) та костел бернардинів у містечку Гвіздець (1723). Поки не вдалося з'ясувати авторства проєктів обох пам'яток, хоча можна припустити, що ними були майстри-італійці, чи, принаймні такі, що навчалися у Італії [1, с. 317].

За ініціативи Станиславівського вірменського братства протягом 1742–1762 рр. був споруджений величавий кам'яний костел у стилі пізнього бароко. Її було освячено 22 серпня 1763 р. архієпископом Я. Августиневичем під назвою Непорочного Зачаття Пречистої Діви Марії [5, с. 225].

Вірменський костел у Станиславові тринавовий, з чітко виділеним трансептом. Над центральною частиною костелу колись була дерев'яна баня – як данина традиціям вірменської архітектури [1, с. 317]. Багато прикрашена живописними і скульптурними творами внутрішня частина церкви. Привертають увагу галерея з 14 великих колон, прикрашена фігурами апостолів, та прекрасні фрески на стінах, виконані пензлем Яна Солецького. До нашого часу збереглися його композиції «Вознесіння» і «Акафіст Богородиці», а також барокові фігури св. Миколая і св. Онуфрія, виконані відомим скульптором Матвієм Полейовським. Особливу цінність мають статуї «Георгій змієборець», «Архангел Михаїл», «Мойсей», «Благовіщення» і «Схимник Онуфрій».

Вірменський костел
в Івано-Франківську

Проект внутрішнього оздоблення собору робив майстер Петро. Вся скульптура поліхромна, вирізьблена з дерева, покрита левкасом і фарбована, а потім позолочена. За біблійним сюжетом тут зображено настінні розписи Яна Солецького: 12 апостолів, Хресну дорогу, Хреста і Богородицю. [19, с. 306].

Привертає увагу виконана у вірменському стилі вівтарна плита Хачкар, яка знаходилася в центрі Вівтаря. Її проєктував інженер С. Треля – міський архітектор, а виконав М. Антонюк. Ця пам'ятна плита – символ вірменської громади. [7, с. 110].

У 1868 р. після великої пожежі в місті збереглися тільки стіни костелу. Були пошкоджені настінні розписи

роботи польського художника Я. Солецького, а також прикраси інтер'єру з алебастру, різьблені вівтарі, станковий живопис, різні усталі багатого декору.

Після невдалої реставрації 1869 р. будівля дещо змінила свій зовнішній вигляд. Зникла башта, яка вінчала дах, а дві круглі вежі, що обрамлюють головний фасад, стали нижчими, а їх барочні завершення замінили простими дзвоноподібними куполами. Замість ряду півциркульних вікон з'явилися прямокутні, усунуто їх барочне обрамлення.

У 1919–1930 рр. тривало ще одне оновлення костелу. Зокрема, реконструйований портал, поставлена мурована огорожа з брамами за проектом архітектора С. Треля. Були відновлені фрески Яна Солецького.

Храм упродовж століть славився чудотворним образом Пречистої Діви Марії, що походив із XVII ст. Образ Божої Матері Ласкавої, копія Ченстоховської (Белзької) ікони. Садок Баронч стверджував, що намалював ікону невідомий художник на замовлення писаря вірменської громади Домініка, який тримав її спочатку вдома, після одужання з хвороби очей, віддав образ до церкви.

У хроніці вірменської парафії є запис, що 22 серпня 1742 р. Божа матір Ласкава заплакала справжніми сльозами. Чисельні видужання і чуда під час молитви до цього образу були відомі далеко за межами Станислава.

Після Другої світової війни опоячені вірмени виїхали до Поль-

щі, взявши із собою чудотворну ікону Богоматері. Нині вона знаходиться у м. Гданську, в костелі Петра і Петра, а копія цієї ікони знаходиться на щипці церкви.

У 1946 р. більшовицька влада передала храм Російській Православній церкві, а за два роки пристосувала будівлю під майстерні художників та скульпторів. З 1971 р. після реставрації костел використовувався як Музей історії релігії та атеїзму. З 1990 р. приміщення пристосували до потреб православної церкви – встановлено іконостас, з'явилися нові розписи, ікони. З 1992 р. – це Покровський кафедральний собор Української Автокефальної Православної Церкви [19, с. 306–311].

Містечко Гвіздець Коломийського району відоме своїм комплексом Бернардинського монастиря (1723–1735). Монастирський комплекс включає в себе власне костел, келії та дзвіницю біля храму [17, с. 423].

Костел бернардинів у Гвіздіці загального типу, з виразною імітацією трансепту парою бічних каплиць. Крім складного криволінійного абрису вежі фасаду оздоблені колонами. Чотирма коринфськими колонами та луковим фронтоном заакцентований головний вхід. В інтер'єрах збереглися скульптури, ймовірно, чеського майстра італійського походження Діоніза Станетті. В нішах фасаду теж вміщені дерев'яні скульптури, виконані в традиціях львівської барокової школи поч. XVIII ст. Збереглися і скульптура св. Антонія на колоні перед костелом та брама-дзвіниця, теж

прикрашена двома скульптурами у першому ярусі. Всі ці факти свідчать про широкі європейські контакти та високі художні вимоги фундаторів і власників монастирського комплексу [1, с. 317].

Бернардинський монастир у містечку
Гвіздець

У 1838 та 1880 рр. костел було реставровано. Однак пожежа викликала потребу в нових відновлюваних роботах, які проводилися до 1896 р. Світова війна знову спричинила реставрацію, проведену під наглядом архітектора Ю. Косинського. Саме тоді баштам костелу повернено їх первісні барочні завершення замість попередніх шпилеподібних неготичних, які встановили у 1896 р. Зараз костел використовує місцева римо-католицька громада [17, с. 423–425].

Костел Різдва Пресвятої Діви Марії у Богородчанах (1742–1761 рр.) увібрав у себе ранньобарочові риси з деякими елементами ренесансу. Це мурована з цегли на кам'яному фундаменті велична тринавна базиліка

(30,85 x 24,72 x 28,25 м) з вузькою і низькою вівтарною частиною та двома триярусними прямокутними барочовими вежами із західного фасаду, увінчаними фігурними маківками на масивних восьмигранних світлових барабанах. Головна нава храму – двох'ярусна. Над центральним об'ємом – сигнатурка з цибулястим верхом із перехватом. До південної і північної стін добудовано низькі приміщення бічних нефів. Фасади костелу розчленовані пілястрами коринфського ордера та карнизами нескладного профілю. Стіни потиньковані. Центральна частина фасаду увінчана барочовим фронтоном. Декорована святиня пілястрами з ліпними елементами під карнизами. Первісне покриття споруди – гонта. Зараз покритий бляхою.

Костел Різдва Пресвятої Діви Марії
у Богородчанах

Внутрішній простір поділений шістьма стовпами на три нави. Перекриття склепінчасті. У підземеллі влаштовано муровані з червоної цегли на вапняному розчині крипти, переkritі склепіннями. В одній із них був вхід у підземелля [10, с. 52].

Костел Різдва Пресвятої Діви Марії побудований для ченців домініканського монастиря на кошти дідича Богородчан Станіслава Костки Коссаковського, чоловіка графині Катерини з Потоцьких, яка згодом була похована у крипті під вівтарем храму. Зі старого дерев'яного костелу до вівтаря нового перенесли чудотворний образ Матері Божої Богородчанської, мальований на полотні завбільшки 110x76 см. В історичних джерелах збереглися відомості, що в 1775 р. на Благовіщення костел освятив Львівський архієпископ. Неодноразово будівля зазнавала руйнування. Під час великої пожежі у містечку 1779 р. згоріли дахи костелу і кляштору. Ґрунтовно культову споруду перебудували і відреставрували в 1904–1905 рр [10, с. 51].

У 1928–1933 рр. за сприяння римо-католицької єпархії та релігійної громади містечка храм відновили у первісному вигляді. Керував роботами майстер-будівельник зі Старих Богородчан. У ході реставрації вежі стали трохи нижчими, інтер'єр скромнішим. Після Другої світової війни тодішній адміністратор костелу о. Кастан Косятий виїхав до Польщі, забравши з собою частину майна включно з чудотворним образом Ма-

тері Божої. З 1974 р. святиня поміщена в головному вівтарі дерев'яного домініканського костелу в Корбелові біля Живця (Польща).

У 1944 р. гонтову покрівлю будівлі замінили на черепичну. В храмі влаштували концертний та виставковий зали. 1990 р. приміщення передали віруючим української православної церкви. Зараз його орендує релігійна громада УПЦ МП.

Пам'ятка належить до найпоширенішого на Прикарпатті у першій половині XVIII ст. типу костелів, що входили у монастирські комплекси [10, с. 52].

Загалом для української барокової архітектури властиві сильні контрасти об'ємів, перебільшена пластика фасадів, ефекти світлотіні та кольору. Найхарактернішими рисами бароко є монументальність, горизонтальна лінія, перенасичення деталями, декоративність, активне використання ордеру, помпезність та граціозність форм.

У такому стилі збудовано і костел Кармелітів у Більшівцях Галицького району Івано-Франківської області. Споруді характерна пишнота, парадність, контрастність, екстравагантність орнаменту, симетрія конструкцій, яскравість кольорів [2, с. 41]. Костел кармелітів – одна із найвизначніших споруд пізньобарокової архітектури XVIII ст. Його величавий силует разом з монастирем на високому пагорбі творить своєрідний орієнтир у панорамі селища і надає йому особливого архітектурного колориту.

Костел Кармелітів у Більшівцях

Історія костелу тісно пов'язана з галицьким каштеляном, подільським воєводою і великим коронним гетьманом Мартином Казановським – власником Більшівців з 1617 р. Він, власне, і став фундатором дерев'яного костелу та монастиря в 1625 р. [4, с. 22]. У 1717 р. полковник Ян Галецький розпочав будівництво мурованого костелу. 15 серпня 1777 р. храм освячено Львівським архієпископом Кристіаном Цешковським під титулом Благовіщення. З інших літературних джерел відома ще одна дата освячення – 1725 р. [4, с. 22].

Архітектурний стиль костелу – бароко: прямокутна в плані цегляна споруда, з прямокутними прибудованими приміщеннями й невеликим притвором. Фасади потиньковані й оздоблені характерними для бароко декорованими карнизами складного профілю, іонічними капітелями, багато чисельними нішами, різьбленими парапетами, ліпними вазами.

Пам'ятка відноситься до типу «зальних» костелів, у яких бокові частини розбиті на кілька капел. Костел перекритий системою хрестових склепінь, а центральна нава перекри-

та циліндричним склепінням з люнетами [2, с. 43].

Головний фасад фланкують дві вежі з нішами у першому ярусі для скульптур. Загалом тип сакральної споруди з двома бічними вежами, який принесли майстри з Північної Італії, став характерним для храмового будівництва XVII–XVIII ст. [4, с. 27].

Архітектори, залучені до зведення костелу у XVIII столітті, – невідомі, та багато архітектурних вирішень головного фасаду споруди пов'язується з творчістю відомого італійського архітектора Бернарда Меретина та, ймовірно, всесвітньо відомого скульптора Йогана Пінзеля та їхньої школи. Почерк Меретина можна впізнати в мотивах вікон у нішах, відкритий притвор, гладкі аттики, увінчані вазами. Під час перебудови костелу у Більшівцях архітектором-декоратором був Петро Пелейовський, який видозмінював характер костельних інтер'єрів завдяки впровадженню однорідних груп вівтарів та нових архітектурних деталей.

Інтер'єр зберіг залишки автентичного пишного декору в стилі «квітучого» бароко – сильно розкріповані складно-профільні карнизи тонкого малюнка, позолочені різьблені дерев'яні капітелі коринфського ордера, спарені пілястри. На стінах, стовпах, склепіннях фрагментарно збереглися фрескові розписи XVIII ст. в стилі ілюзорного живопису.

Сьогодні свяतिною опікуються ченці ордену святого Франциска з Асужу. У 2001–2002 рр. задля збе-

реження та охорони пам'ятки національного значення під орудою Національного заповідника «Давній Галич» розпочато реставрацію костелу та монастирського комплексу.

На сьогодні проведено повну реставрацію костелу та монастиря. У приміщенні монастиря проводяться наукові конференції різного рівня. Щороку у липні тут відбувається міжнародна проща, до костелу пішки йдуть прочани з різних міст України та зарубіжжя [2, с. 43].

Висновки. Таким чином формування культури бароко в Україні історично пов'язане з духовним визначенням української нації і є частиною процесу опанування українського світового досвіду на власній етнічній основі, створення національної іпостасі, «історичного універсуму» людства [12, с. 67].

Реставрація сакральних споруд, упорядкування прилеглих територій, розбудова під'їзних шляхів та іншої туристичної інфраструктури сприятиме розвитку туризму і екскурсійної діяльності на Прикарпатті, а отже, й зростанню місцевого бюджету.

Література

1. Бабій Н. Організація костельного простору в бароковій архітектурі українського Прикарпаття / Н. Бабій // Народознавчі зошити. – 2011. – № 2. – С. 312–319.
2. Береговська Р. Барочний кармелітський Благовіщенський костел у Більшівцях / Р. Береговська // Пам'ятки України: історія та культура 2013. – № 6. – С. 40–43.
3. Вечерський В. Особливості стилю бароко в архітектурі України XVII–XVIII століть / В. Вечерський // Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії : Зб. наук. пр. – К. : ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України, 2009. – Вип. 9. – С. 199–203.
4. Гембарська В. Більшівці : путівник / В. Гембарська, Н. Качковська, Д. Гембарська. – Бурштин : Диволюб, 2002. – 88 с.
5. Головатий М. Храми Станиславова / М. Головатий // Часопис «І». – Львів, 2009. – 2009. – № 55. – С. 225–229.
6. Грабовецький В. Сторінки літопису Івано-Франківського Кафедрального Собору Святого Воскресіння / В. Грабовецький. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 1999. – 88 с.
7. Грабовецький В. Історія Івано-Франківська (Станіславова) З найдавніших часів до початку ХХ ст. / В. Грабовецький. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 1999. – Частина 1. – 304 с.
8. Грабовецький В. Українські святині Прикарпаття крізь століття в XI–XX ст. / В. Грабовецький. – Івано-Франківськ, 2009. – 292 с.
9. Заленський С. Отці єзуїти в Станіславові : пер. з пол. / С. Заленський. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2010. – 71 с.
10. Звід пам'яток Івано-Франківської області : Богородчанський район. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2008. – 331 с.
11. Івано-Франківськ : 350-річчю м. Івано-Франківська присвячено:

Енцикл. слов. / Г. Карась, Р. Діда, М. Головатий, Б. Гаврилів. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2010. – 495 с.

12. Історія української культури : В 5 т. – К. : Наук. думка, 2001–2003. – Т. 3 : Українська культура другої половини XVII – XVIII століть. – 2003. – 1246 с.

13. Каглян О. Костел Непорочного Зачаття Діви Марії у Городенці : Іст.-мист. нарис / О. Каглян, Р. Смеречанський, В. Никифорук ; ред. Я. Довган ; Культурно-наук. т-во «Гердан». – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2010. – 48 с.

14. Леонт'єв Д. Архітектура України : Велика ілюстрована енциклопедія / Д. Леонт'єв. – Х. : Веста, 2010. – 224 с.

15. Мельник В. Сакральне мистецтво Галичини XV–XX століть в експозиції Івано-Франківського художнього музею / В. Мельник. – Путівник –каталог. – Івано-Франківськ : Лілея -НВ, 2007. – 224 с.

16. Полек В. Майданами та вулицями Івано-Франківська / В. Полек. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2007. – 148 с.

17. Покуття : Іст.-етногр. нарис / ПНУ ім. В. Стефаника ; голов. ред. А. Королько. – Л. : Манускрипт, 2010. – 455 с.

18. Смеречанський Р. Городенківщина стежками століть / Р. Смеречанський, О. Каглян, В. Никифорчук. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2009. – 139 с.

19. Станиславів – Станіслав – Івано-Франківськ (до 350-річчя Івано-Франківська) : монографія / [Керівник авт. кол., гол. ред. В. Великочий]. – Івано-Франківськ – Львів – Київ : Манускрипт-Львів, 2012. – 584 с.

Malanyuk T.Z. THE BAROQUE STYLE IN SACRAL ARCHITECTURE OF PRECARPATHIAN REGION IN THE SECOND HALF OF THE 17TH CENTURY – IN THE 70S OF THE 18TH CENTURY. *The paper deals with the Baroque style in sacral architecture of the Precarpathian region in the 2nd half of the seventeenth – 70s of the eighteenth centuries. The formation history of the Baroque architectural style under the influence of philosophical ideas and scientific discoveries of the Modern Age was analyzed. The forerunner of which became Italian and later French architects, who had formed new aesthetic principles, and enriched Baroque by the order motives and intricate carved patterns, which was the first synthetic and hence the universal direction of modern European culture in its program.*

Attention is focused on the formation of a peculiar variant of the Baroque in Galicia, which was the part of Poland, these regions differed in extensive use of the traditional motives of the Catholic architecture: the two tower facades, the basilica planning, the elements in the original spirit of the Gothic and Romanesque style, were usually decorated with smooth pilasters, the windows were decorated with triangular or segmental dripstones, the spires had the complex stacked shapes.

Particular attention is paid to the characteristics of masonry sacral architecture in Ivano-Frankivsk region, which is the part of the historical and cultural heritage of Ukraine.

The paper also deals with the sacral architectural monuments in Baroque style, which created a unique architectural ensemble of Ivano-Frankivsk

– *The Cathedral of the Holy Resurrection, which is the creation of the Austro-Bavarian architecture school and stands out by a clear formulation of the basic facilities, proportionality, strict restraint warrant and plastic processing walls, and the Collegiate church of the Blessed Virgin Mary, which was the family Potocki tomb – the founders of the Stanislaviv fortress, and it is one of the rare in Galicia of the architectural type of the cross-domed three nave churches of French architectural school of XVII century.*

The analysis of the most prominent monuments in Baroque sacral architecture of Precarpathian region is also given, that were built in the middle of the eighteenth century, designed by Bernard Meretyn in Gorodenka who collaborated with the talented and enigmatic sculptor, whose creation is a phenomenon, that has no analogue in European art — Johann Georg Pinsel, who is the author of the masterpieces of baroque plastic, that are characterized by remarkable enthusiasm and expressiveness.

Some of the greatest works of the late baroque architecture of XVIII century of Ivano-Frankivsk region are also analyzed, the structures are characterized by magnificence, splendor, contrast, extravagance ornament, symmetry designs, bright colors.

The paper also reveals the questions about the prospects for the using of religious buildings for the purposes of tourism and excursion activities in Ivano-Frankivsk region.

Keywords: *the Baroque style, sacral architecture, architectural sights, cultural heritage.*

Маланюк Т.З. СТИЛЬ БАРОККО В САКРАЛЬНОЙ АРХИТЕКТУРЕ ПРИКАРПАТЬЯ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XVII – 70-Х ГГ. XVIII ВВ.

В статье рассматривается стиль барокко в сакральной архитектуре Прикарпаття второй половины XVII – 70-х гг. XVIII века. Особое внимание уделено характеристике каменной сакральной архитектуре в Ивано-Франковской области, которая является составной частью историко-культурного наследия Украины. Освящены сакральные архитектурные памятники в стиле барокко, создавшие уникальный архитектурный ансамбль Ивано-Франковска. Дается анализ выдающихся памятников стиля барокко в сакральной архитектуре Прикарпаття, построенных в середине XVIII в. по проекту Бернарда Меретина в г. Городенка, сотрудничавшего с талантливым и загадочным скульптором, творчество которого является феноменом, не имеющим аналогов в европейском искусстве, – Иоганном Георгом Пинзелем, автором шедевров пластики барокко, которые характеризуются чрезвычайным пафосом и экспрессивностью. Характеризуются одни из самых выдающихся сооружений архитектуры позднего барокко XVIII в. Ивано-Франковской области, сооружениям которых свойственна пышность, парадность, контрастность, экстравагантность орнамента, симметрия конструкций, яркость цветов. Раскрывается вопрос о перспективах использования культовых сооружений для нужд туризма и экскурсионной деятельности на территории Ивано-Франковской области.

Ключевые слова: стиль барокко, сакральная архитектура, памятники архитектуры, культурное наследие.